

De Conscriptio Exulum,

door DR. A. L. HEERMA VAN VOSS.

De inhoud der Conscriptio Exulum (verder geciteerd als C.E.) mag bekend verondersteld worden bij de beoefenaars van Friesche geschiedenis, genealogie en heraldiek. Ten overvloede vermeld ik, dat het geschrift een opsomming bevat, opgeluisterd door een groot aantal geslachtswapens, van degenen, die in en na 1580 wegens hun getrouw blijven aan de Moederkerk en het gezag van Philips II uit Friesland werden verbannen of eigener beweging uitweken.

Door verschillende schrijvers is de C. E. als bron gebruikt; ik noem slechts:

Stamboek van den Frieschen Adel (cf. Voorrede pag. X);

Baerdt van Sminia — Nieuwe Naamlijst van Grietmannen
(cf. pag. 391);

Andreae — Nalezing op idem (cf. pag. 123 n. 6);

Te Water — Verbond der Edelen (cf. dl. IV pag. 412);

Andreae — Bijdr. burg. en kerk. indeeling van Friesland in
Vrije Fries XIV (cf. pag. 329);

Reitsma — Honderd jaren uit de Gesch. der Herv. kerk in
Friesland (cf. pag. 193 en 194);

dezelfde — Verhandeling achter: Register van Geest. Op-
komsten in Oostergo (cf. pag. 243);

Van Panhuys — De Landgemeente in Friesland (pag. 10,
speciaal voor wat betreft de oude be-
namingen der grietenijen).

Vele jaren geleden gaf p. fr. A. J. J. Hoogland, Ord. Praed., den tekst uit in het Archief voor het Aartsbisdom Utrecht (dl. XVI pag. 321 v.v., verder geciteerd als A. U.) en in de jaarvergadering van het Friesch Genootschap van 6 Oct. 1891 deed de heer J. Hogeman eenige mededeelingen, speciaal wat aangaat de onvolledigheid en de wordingsgeschiedenis der C. E., afgedrukt — of liever: vrijwel onvindbaar verstopt — achter het 64e verslag (pag. 189 v.v.).

Minder algemeen bekend is echter het bestaan van een vrij groot aantal hss., die onderling niet onbelangrijk verschillen en toen ik nu bij de beschrijving van het, momenteel op het Rijksarchief in Friesland in bewerking zijnde, familiearchief van Eijsinga-Vegelin van Claerbergen daarin een drietal exemplaren aantrof, wekte dit mij op tot een vergelijking van de verschillende, mij in Friesland bekende, hss. Dit zijn er acht, oudere en jongere, afgezien van eenige copieën uit den lateren tijd, en de verwarring, die omtrent een aantal hunner — van sommige vond ik gansch geen gewag gemaakt — in de literatuur bleek te bestaan, deed het niet overbodig lijken het resultaat der onderlinge vergelijking in het licht te geven.

Het zou wellicht alleszins de, niet geringe, moeite loonen een tekstkritische uitgave, omvattende tevens het heraldisch gedeelte, te doen verschijnen. In deze bijdrage wil ik mij echter tot het genoemde doel beperken, en ik zal dus beginnen met van elk der mij bekende hss. een beknopte beschrijving met commentaar te geven.

A. H. S. van het Fr. Gen. (No. 129), geschonken 1846/47 door Jr. W. H. Lycklama à Nijeholt.

Besproken door de Haan Hetteema in de inleiding van een perscopie (Prov. Bibl. H. S. 7158 XVII 10) onder No. II als „M. S. Lycklama” — (zie nader onder G hierna).

Tekst gecopieerd en van een inleiding voorzien door W. Eekhoff (Gem. Arch. Leeuwarden Inv. Eekhoff No. 318B, Inv. Singels No. 275); hiervan afschriften in Prov. Bibl. (H. S. 448) en Bibl. Fr. Gen. (H. S. 130).

Wapens in penteekening gecopieerd door Wenning (Prov. Bibl. H. S. 7672 No. 2.)

Tekst met een gedeelte der inleiding van Eekhoff, afgedrukt in Aartsb. Utr. dl. XVI (z. bov.)

Op de eerste pagina staat: „Hic Liber est Regneri a Solckema Regiae Mat^{ae} p. Gretemani de Stellingwerff Ostend. — Memorare novissima tua et in aeternum non peccabis. — 1584 — R. A. S.”

In de hierop volgende inleiding lezen we, dat de C. E. is „geconscriptert ende mit groten arbeit ende neersticheit gecollectert van den Eerwardigen ende geleerden Heren Heer Hotzo Aecxma pastor van Wolsum ende Deecken over Bolswerderae Sindstoel”

Dan komt een toespraak tot den lezer, waarin er de nadruk op wordt gelegd, dat bij den arbeid geenszins ijdelheid of iets dergelijks voorzat, doch dat het eigenlijke doel was een opwekking tot trouw aan het R.K. geloof en aan het gezag van den koning van Spanje „als eigentlijcken eerffheren van onsen Landen van West-vrieslant”, waarop dan volgt: „....Daarom en willen wy ons niet schamen desen conscriptie der ballingen t'extenderen ende ordentlycken tstellen bij Goen, Steden ende Gretenyen, gelyck dat eensdeel van den eerwardigen here Hotzo Aecxma pastor van Wolsum ende Deken over Bols-werderae Sindstoel ende nu als mede exul et pastor in Nordick bij der stad Groningen geconcipieert ende geconscribeert is, met welcker conscriptie wij desen memorialle extendert hebben, want den Erwardigen Here Aecxma onsen uitgewekenen ende ballingen seer diligentelijcken gecollectert heft etc. . . .”

De eigenlijke beschrijving behandelt dan voorts achtereenvolgens de ballingen uit Oostergo [Leeuwarden (geestelijkheid — stadhouder en raden, griffier, deurwaarders, advocaten, klerken, notarissen enz. — adel — burgers), Leeuwarderadeel e. v. grietenijen en steden], Westergo [met Sneek te beginnen] en Zevenwouden [Gaasterland e. v. grietenijen]. Van ieder worden naast den naam vermeld c. q. : zijn verblijf, zijn huwelijk, overlijden van hem en zijn echtgenoot, beroep, event. terugkeer en soms nog andere bijzonderheden. De wapens (soms afzonderlijk, meestal met dat van de vrouw; bij ongehuwden vaak die der ouders; bij de meeste geestelijken slechts een miskelk met hostie vertoonende) zijn met vlotte hand geteekend en gekleurd, zonder dat naar minutieuse afwerking gestreefd is.

Letten we op de voorkomende jaartallen, dan blijkt, dat in den grondtekst slechts behandeld worden gebeurtenissen van de jaren 1580—1584, benevens een drietal van 1585 t. w. de dood van Caspar de Robles (A.U. pag. 332), van Jan Janzoon kistemaker van Leeuwarden op 2 Juni 1585 (pag. 338) en van den abt van Dokkum (pag. 348). Ik zeide: in den grondtekst, want daarnaast komen een groot aantal toevoegingen voor, bijna alle van dezelfde hand (van sommige is het twijfelachtig*);

*) De uitgave van Hoogland in A. U., die trouwens in het algemeen verre van onberispelijk is, geeft slechts een gedeelte dier toevoegingen aan door cursiveering. Hierdoor krijgt men een verkeerden indruk van den tijd van ontstaan van het hs.

slechts drie zijn onbetwistbaar van later datum: die bij Tijaerdt Takes van Leverden „obiit Groningae anno 1589” (A. U. pag. 337), die van Johan Hoeffkens (pag. 344) en die van Joannes Henrici (pag. 348), zoomede de tekstverbetering betreffende vijf monniken uit Gerkesklooster (pag. 346). In die toevoegingen worden voorvallen uit 1585 en '86 vermeld, terwijl ze verder bestaan in verbeteringen en aanvullingen, tusschenvoeging van nieuwe namen en van wapens en bijschrijving van namen bij laatstgenoemde (wat intusschen niet overal geschied is). Het wapen van „S” Buma de moeder van Abbe van Aesgama (A. U. pag. 336) is in „1764” met de pen ingeteekend.

Na het einde der beschrijving van „Westende Stellingwerff” vindt men twee wapens met het onderschrift: „Dit is twapen van Rennert van Solckema met oeck twapen van J. Lamme Wyffringa syn tuede wijff a^o 1585 den 3 Junij.” — Vervolgens komen nog een viertal wapens „die hier vorens faillieren”, blijkbaar later bijgeteekend en op hun plaats in den tekst niet meer in te voegen; bij de betreffende personen staat dan ook vermeld, dat de wapens achteraan volgen. (A. U. pag. 353.) — En eindelijk op een laatste blad (dat echter vermoedelijk geheel voorin thuishoort) opnieuw twee wapens met onderschrift: „Dits twapen van Rennert van Solckema ende oeck twapen van J. Gerck Hoytema syn erste wijff. Ipsa obyt a^o 1578 22 die Aprilis. Requiescat in pace.”

Van Solckema zelf is onder Doniawerstal vermeld (A. U. pag. 364) als eerste leek na de geestelijken, die in iedere grietenij en stad voorop gaan, dus hier vóór den grietman, die overal elders, voor zoover balling, na de geestelijkheid volgt. Er staat: „Rennert van Solckema, van der Oella, cujus prima uxor J. Gerck Hoytema obijt anno '78 22 die Aprilis et sub saxo Hoytema sepulta Bolsverdiae, et deinde fuit ipse miles sub signo capitanei Boymar et postea duxit in exilio secundam uxorem J. Lamme Wijffringa filiam consulis Groningensis Harmanni Wyffrinck”. Daaraan is met dezelfde hand toegevoegd: „et duae eius filiae obierunt Groningae anno '81 et ter A in templo honorabiliter sepultae et filiulus unicus est tunc temporis Bolsverdiae submersus in domino”. De wat vreemd aandoende slotwoorden, dat het eenige zontje „in den Heere” verdronken is, komen alleen in dit hs. voor. Op te merken valt echter voornamelijk, dat met geen woord gesproken wordt van het

grietmanschap van van Solckema, dat we op de eerste pagina vonden vermeld. Als grietman van Ooststellingwerf komt hier (A. U. pag. 368) — en in de andere hss. — voor Rommart Friesma (cf. Stamb. Gen. Aytta aant. 13) met de bijvoeging: „et ipse obyt Groningae a^o 81 requiescat in domino.” (zie nader onder D hierna)

Als eerste balling van Wijmbritseradeel wordt genoemd (A. U. pag. 351): „Dominus Hotzo Aecxma Deken over Bolswardera Sindstoel et pastor in Wolsum et nunc in exilio pastor in Nordyck prope Groningam cujus familia obyt Nordyck”. Vermoedelijk dezelfde hand voegde hier later aan toe: „author hujus libri”.

Eekhoff verwacht het hier besproken hs. eerst (A. U. pag. 323) met B hierna, en later (pag. 324) dit weer met het Lineageboek van Solckema (D hierna).

B. H. S. in het archief van Eysinga, halfleer gebonden met titel: „Oude Roomse Antiq. van Friesl.”

Het is met dezelfde hand geschreven en geteekend als A en stemt er grootendeels mee overeen, zooals een potloodaanteekening voorin B van (de Haan) H.(ettema) zegt. Deze beschrijft het voor zijn genoemde perscopie onder No. I als „M. S. Eysinga.”

Zijn opmerking, dat het iets vollediger is, is slechts ten deele juist: wel komen er eenige namen meer in voor en bij verschillende zijn aanvullingen gevoegd, waaronder een aantal met jaartal 1586 en twee met 1587 erin, doch daartegenover staat, dat ook enkele namen en verschillende bijzonderheden uit A niet zijn opgenomen. Allereerst niet de aanvullingen daarin van latere hand, maar verder ook menige notitie van de oorspronkelijke. Voor 't meerendeel zijn dit de latere toevoegingen, zoodat we waarschijnlijk te doen hebben met een verbeterde copie naar A gemaakt, voordat nog alle aanvullingen daarin waren bijgeschreven (bij de enkele weggelaten „origineele” tekstgedeelten moeten we dan denken aan onnauwkeurige copieering). Dat dit zoo is, springt temeer in het oog, doordat alles hier doorlopend, zonder latere in- en bijvoegingen, is geschreven; ook de „faillierende” wapens uit A zijn in den tekst opgenomen. Intusschen een letterlijke copie is het geenszins: bijna overal merken we afwijkende zinswendingen op of gebruik van Latijn in plaats van Nederlandsch en omgekeerd,

terwijl de wapens in onderdeelen en kleuren hier en daar verschillen en ten slotte de volgorde van grietenijen en steden niet steeds dezelfde is.

Op de eerste pagina vinden we hier de wapens Solckema-Hoyttema met iets uitvoeriger onderschrift: „Dit syn dwapens van Rennert van Solckema ende Juffrow Gerck van Hoyttema syn eerste huisvrouw. Ipsa obyt Snaecae a^o 1578 die 22 Aprilis et sub saxo Hoyttema Bolswerdiae in templo honorabiliter sepulta, requiescat in pace amen.” Op de tweede het inschrift van voor in A met jaartal 1584. — De aantekening over Aecxma luidt hier: „D. Hotzo Aecxma, author huius libri *ut dicitur*, Deken over Bolswerderae sindstoel et pastor in Volsum et in exilio pastor in Nordyck”. — Die betreffende van Solckema („van der Oella” ontbreekt) vermeldt allereerst, dat zijn eerste vrouw „Snaecae” overleden is, verder dat hij ten tweede male huwde „a^o 81”; de schoonvader heet hier „Wriffringa” en het zonderling aandoende „in domino” bij „submersus” is weggelaten. Ook hier niets over het grietmanschap.

Op de voorlaatste pagina staan ook hier de wapens Solckema-Wyffringa met het bijschrift van A, slechts wordt het geheel nog eens voorafgegaan door: „Sum Regneri a Solckema Regiae Mat^s p. Gretemanni de Stellingwervio Orientali.”

De slotpagina eindelijk geeft ons een aantekening, die het doel van deze copie verklaart, t.w. een schenkingsopdracht. Met dezelfde hand staat daar geschreven: „Rennert van Solckema heft dit boeck geschoncken den E: Erentvesten Andreas van Albada syn goeden vrundt”. Dit is echter een tweede redactie: oorspronkelijk was het voor een ander bestemd geweest. De H.H. leest onder „Andreas van Albada”: „Hans van Alua”, dien hij identificeert met Johan van Aylva Watzezoon uit de zesde generatie in het Stamboek. Bij nadere beschouwing blijkt echter duidelijk, dat er gestaan heeft: „Hans van Rorda”. Deze oorspronkelijk begiftigde was mede een der ballingen (A. U. pag. 360) en speelde onder zijn lotgenooten te Emden een leidende rol, zooals kan blijken uit verschillende stukken in het Eysinga-archief, dat vrij veel betreffende deze Roorda's-met-debaar bewaart. Het Stamboek vermeldt abusievelijk, dat hij in 1582 overleed (blijkens de C. E. stierf zijn vrouw, Rixt van Gerbranda, in dat jaar te Emden): zijn testament gedateerd Emden 21 April 1595 is mede in genoemd archief aanwezig,

terwijl uit een ander stuk blijkt, dat hij 15 Juli d.a.v. weer op zijn state te Hennaard was teruggekeerd.

Met zijn opvolger (?) in het bezit van dit hs. weet de H.H. heelemaal geen raad. Deze kan niemand anders zijn, zoo zegt hij, dan Hette (Andries) van Albada (geb. 1605!) of Wopcke (Oene, later Andries) van Albada (geb. 1607!), „want meerdere komen in het Stamboek op de Familie Albada van Poppingawier niet voor"! Wel zit hij blijkbaar verlegen met den leeftijd van dezen pretendent: laatstgenoemde, zoo veronderstelt hij, zal het dan van Aylva gekregen hebben want „Solckema zal dit wel niet aan een kind gegeven hebben en had hem dan niet „syn goeden vriendt" genoemd, daar deze (d.i. Solckema) in 't begin dier eeuw moet gestorven zijn."

Nu achten we eensdeels heden ten dage het Stamboek, welk verdienstelijk werk het ook moge zijn, niet meer zóó onfeilbaar als de H.H. zelf blijkens zijn aangehaalde opmerking, maar tegelijkertijd is de schrijver hier te bescheiden over zijn eigen werk! Daarin komt n.l. wel degelijk een derde Andries van Albada van Poppingawier voor en dezen zou ik dan ook als den met deze C. E. begiftigde willen beschouwen. Ik bedoel dien Andries, die genoemd wordt in aant. 8 op Albada v. P., als zoon van Wopcke van Albada, pastoor te Poppingawier, later prebendarius te Bozum en deken van Westergo, bij Margriete Diericxdr., geboren 6 Febr. 1553. Bij brief van Philips II van Mei 1576 werd hij gewettigd; van dat stuk, alsmede van het testament zijns vaders d.d. 7 Dec. 1586 (o.st.) berusten authentieke copieën uit 1596 op het Rijksarchief in Friesland (geschenken 1879). Volgens Ferwerda was hij Raad des Konings te Mechelen. 3 Sept. 1618 testeerde hij, „wonende te Mechelen, thans te Leeuwarden" (copie Prov. Bibl. H.S. 1092³⁸), meerendeels ten voordeele van de kinderen van zijn oom Hette van Albada, grietman van Rauwerderhem, in wiens testament d.d. 16 Mrt. 1580 (Prov. Bibl. H.S. 1092¹⁸) hij ook tot executeur en voogd wordt aangesteld. Laatstgemelde komt wel in de C.E. voor (A. U. pag. 347), niet echter Wopcke, noch zijn zoon Andries van Albada.

Wie opvolger in het bezit van dit hs. na laatstgenoemde werd, wil ons leeren een aantekening bovenaan de eerste pagina: „1595 an N. van Adelen geschonken," met een 18e eeuwse (?) hand gesteld, die ook op het achterschutblad heeft

gezet: „A. Dijkstera” (zie nader onder G hierna). De H.H. wil hier lezen „1695” en beschouwt N. als Claes Seerps van Adelen (Stamb. 6^e gen.: 1680); waarom, is mij niet duidelijk: ik geloof niet, dat het jaartal er later is bijgevoegd, in elk geval niet met andere hand. Zonder directe bewijzen te kunnen aanvoeren zou ik willen aannemen, dat hier bedoeld is Tatingh van Adelen, den tweeden echtgenoot van Att van Roorda (zuster van Hans voornoemd), met wie hij nog in 1618 te Berlikum voorkomt (arch. van Eysinga); hun kleindochter huwde later met R. v. S.'s kleinzoon en naamgenoot.

Later is dit hs. eigendom geworden van Ulbo van Burmania, grietman van Leeuwarderadeel, (kinderloos overl. 18 Aug. 1816); met een groot aantal zijner papieren is het in het bezit der familie van Eysinga gekomen. Hoe hij er aan kwam, komt beneden onder G ter sprake. Van zijn hand komen in deze C. E. eenige kantttekeningen voor, waarvan één met jaartal 1802; de H.H. vermeldt ze alle in extenso in zijn inleiding.

C. H. S. in het archief van Eysinga, in perkament gebonden; op den rug geschreven: „Aaxma — Exules Frisiae”.

Op de eerste pagina van dit exemplaar, dat wederom met de hand van A en B geschreven en geteekend is, vinden we hetzelfde inschrift als daar, hier wat verlatiniseerd („Stellingwerfuio Orientali”) doch met het jaartal 1586. De wapens Solckema-Hoyttema en Solckema-Wyffringa met bijschriften aan begin en einde ontbreken hier.

Evenals in B is hier alles uno contextu geschreven. Bij een meer nauwkeurige vergelijking blijken tekst en wapens noch met A, noch met B geheel overeen te stemmen. De grondtekst van A komt ook hier voor in eenzelfde vrije bewerking als in het vorige hs.; aanvullingen en wegtatingen van het laatste keeren hier deels wel, deels niet terug: een vast systeem kon ik hier niet in ontdekken, alleen staat vast, dat de latere-handtoevoegingen van A niet voorkomen, evenmin de beide van B met jaartal 1587, doch wel enkele van 1586. Daartegenover staat, dat hier verschillende aanvullingen op A te vinden zijn, die men in B tevergeefs zoekt en een enkele bijzonderheid, die zowel A als B heeft, hier ontbreekt.

De pastoor van Wolsum is hier aldus vereeuwigd: „Dominus Hotzo Aexma author huius libri ut dicitur, deken ouer Bols-

uerderae sindstoel et pastor in Wolsum et nunc in exilio pastor in Nordyck prope Groningam cuius *famula* obyt a^o Nordyck a^o 81". — De aantekening over R. van Solckema komt overeen met die in B, behalve dat de tweede schoonvader hier weer „Wijffrinck" heet als in A.

Een (eind-17e eeuwse?) bezitter van dit exemplaar heeft het verrijkt met een aantal toevoegingen in het Latijn. Allereerst op een nieuw titelblad met roode en zwarte inkt de volgende titel: „Conscriptio Exulum id est nomenclator Frisiorum qui Republica Dominium Hispaniae Regis excutiente Patria pulsati sunt conscribemat D. Hotso Aaxma Decanus Sedis Synodalis Bolswardii Pastor in Wolsum post in exilio Pastor in Nordijck prope Groningam". Dan een aantal kleine aanvullingen en eenige ophelderende citaten uit Emmius, Miraeus, Suffridus Petrus en Winsemius. Eindelijk aan het slot een inhoudstafel (grietenijen enz.) alsmede alphabetische indices op *a* de geestelijken en *b* „eedel en oneedel", wier wapens in het hs. voorkomen. Ook de folieering (1—189) is van deze hand.

Dat deze bewerker A gekend heeft, blijkt o. m. met zooveel woorden uit een tweetal notities: bij Aecxma en bij Solckema. Het wapen van eerstgenoemde vertoont alleen in A, naast de halve Friesche adelaar, in de linkerhelft: op blauw een horizontaal takje met naar boven een groen blad en naar beneden twee gouden eikels er aan, in de andere hier behandelde hss.: op blauw 3 gouden eikels (1 en 2, de steel resp. naar boven en naar beneden). De variant uit A is er nu hier ongekleurd naast geteekend met de bijvoeging: „sic est scutum in libro anni 1584 ab eadem manu exarato". En bij Solckema wordt gewezen op de (mede alleen in A voorkomende) toevoeging „in domino" bij „submersus", in de volgende aantekening op de tegenoverstaande bladzijde: „pagina sequenti ultimis verbis additur in libro anni 1584 ita in *ἀπό*, ut esse *submersus in Domino*, scilicet ut est Christiana phrasis *obdormivit in Domino*; hoc imitari voluit autor vix Latinus".

Dit hs. was aan de H. H. onbekend; ik heb het ook nergens geciteerd gevonden en van herkomst en verdere eigendoms- overgangen bleek mij niets.

D. Hier behoort ook behandeld te worden een hs. (No. 131) van het Friesch Genootschap, veelal bekend als het Lineage-

boek van Solckema. Het is een geschenk uit 1834/35 van Mr. E. Roorda. Door de H. H. wordt het t. a. p. beschreven onder No. III als „M. S. Roorda”. In het begin ontbreken eenige pagina's en ettelijke wapens zijn uitgeknipt.

In één band zijn hier drie (eigenlijk vier) afdeelingen te onderscheiden, echter vanouds een geheel uitmakende, wat o.a. blijkt uit den aanvang der tweede afdeeling: „Hier volgt . . .” en dien der vierde: „Hier sullen nu volgen . . .”

Op het schutblad lezen we weer: „Hic Liber est Regneri Solckema Regiae Mat^e p. Gretemanni de Stellingwerff Oest endt — 1584”.

De eerste afdeeling bevat een uitvoerige, door een aantal wapens opgeluisterde, verhandeling over het geslacht van Solckema en aangehuwde families — of liever: een vervolg daarvan: het is het tweede boek van „den Lineagie ('t geslacht) van Solckema”, verdeeld in 27 hoofdstukken. Telkens verwijst het naar het (vermoedelijk verloren gegane) eerste deel, dat 43 hoofdstukken bevat heeft, tezamen alzoo 70. Op de voorlaatste pagina van deze eerste afdeeling leest men behalve laatstgenoemde bijzonderheid: „Finis secundi libri de Solckema — Omnia si perdas famam servare memento — R. A. S. — Disce mori et time dominum deum tuum”. In cap. 12 wordt vermeld, dat in de laatste twee hoofdstukken van het eerste deel o. a. is medegedeeld hoe Rennert van Solckema de grietenij Ooststellingwerf gekregen had. Dit is ons dus niet bekend, maar het vermoeden ligt voor de hand, dat hij van Spaansche zijde na den dood van Rommert Friesma (te Groningen 1581) benoemd is, doch nooit in functie geweest.*)

*) Van Sminia (N. Naaml. pag. 392) vermeldt, dat v. S. alleen in het Lineageboek, doch niet in de C. E. grietman genoemd wordt; hij zag dan echter het titelblad over het hoofd! Schr. vermoedt dat v. S. na de *afzetting* van Friesma benoemd is, maar dat is niet aannemelijk; deze daad van rebellie had voor den koning natuurlijk geen rechtsgevolgen.

Van Sm.'s meening wordt gedeeld door Andreae (Nalez. pag. 123). — Deze laatste heeft overigens behalve het Lineageboek blijkbaar alleen A gezien, hoewel hem ook H (zie hierna) bekend was. Cf. b.v. pag. 38 n. 2, waar hij vermeldt, dat Hector van Jelgersma niet als opvolger van zijn vader in het grietmanschap van Achtkarspelen in de C. E. voorkomt. In alle hss., behalve A, staat echter van hem vermeld: „ipse successit patri in offitio”!

Als tweede gedeelte volgt dan de „conscriptio exulum aliquorum, sed non omnium”. Wat dit beduidt wordt nader toegelicht in een korte inleiding, die zich deels bedient van de woorden uit die der volledige C. E. Opgenomen zijn hier alleen namen en wapens (met die van event. vrouwen) van bisschop, stadhouder, eenige adellijke personen, raadsheeren, grietmannen en met Friezinnen gehuwde aanzienlijken „ende dat volgende elck ander na redelycker olderdom etc....” Het is dus maar een zeer select uittreksel uit de volledige C. E., waarop het vervolg der inleiding nog eens uitdrukkelijk wijst: „Dan men moet weten, dat alhier alden ballingen niet verhaelt worden op 't langste, dan altyt enigen etc. van den adel ende principaelsten als bouen genoeg verhaelt is”.*) De indeeling naar grietenijen en steden ontbreekt. Een enkel wapen komt hier wel, in de C. E. niet voor; ik noem b.v. dat van de vrouw van Benedictus Francet, tweede deurwaarder van den Hove (A. U. pag. 333).

Op deze tweede afdeeling volgt een „conscriptio mortis trium virginum”, welke slechts één pagina beslaat en bestaat in de vermelding van Syouck van Solckema († 3 Sept. 1581), Tiescke van Gerbranda († 20 Aug. 1581) en Fraueck van Solckema († 19 Sept. 1581) met hare wapens.

En ten slotte als laatste afdeeling een reeks wapens van bestaande en reeds uitgestorven geslachten in Groningen en de Ommelanden, in alphabetische volgorde.

De grondtekst van al deze afdeelingen is geschreven en de wapens zijn geteekend door den auteur van A, B en C. In het Lineageboek loopt deze door tot de behandeling van gebeurtenissen uit 1584 (de jongste gebeurtenis in het over Rennert van S. handelende 25^e hoofdstuk is de geboorte op 3 Sept. 1584 n.st. van den eersten zoon, Abraham, uit zijn tweede huwelijk). De zelfde hand heeft later de historie van het geslacht vervolgd: van den terugkeer van Rennert in 1585

*) Hogeman in zijn, in den aanvang vermeld en overigens vrij goed gedocumenteerd, betoog over de onvolledigheid der C. E. beschouwt het hier besproken hs. („het exemplaar . . . dat aan R. Solckema behoorde” zooals hij het noemt) als gelijksoortig met A, B en C en wil uit den titel (in het 7e jaarverslag van het Fr. Gen. 1834/35): „conscriptio exulum (sed) non omnium” een bewijs voor zijn stelling putten! Blijkbaar heeft hij het hs. zelf niet gezien!

met consent van Verdugo tot de overbrenging der lijken van zijn eerste vrouw (uit Bolsward) en zes zijner kinderen naar Sneek op 16 Dec. 1594 en de geboorte daags daarna van zijn derde kind, Alcke, uit het tweede huwelijk. De verdere lotgevallen van deze dochter en andere kinderen, met als laatsten datum den dood van eerstgenoemde „Aeltie Solcama” op 18 Oct. 1643, zijn er door een wat latere hand aan toegevoegd. Deze heeft voorts op de verso-pagina's en hier en daar in margine aanvullende genealogische aantekeningen — deels in den vorm van kwartierstaten — gemaakt in de eerste drie afdelingen, terwijl we tegenover de eerste bladzijde der tweede lezen:

„Den Grijtman Marten Hamkema *) verhaelt in sijn beschrijven overde Friesche illustere mannen onder anderen van Rennert Solcama sijn kameraet dat hi de ballingen heeft opgetekent aldus met een veers:

Extorres Phrisiæ quorum arma et nomina junctim

*Regnerus celebrans decoravit Solcama scripto **)*

Kunnen dese ballingen gfoegt werden achter aen het troost-schrift der ballingen ofte des verlies der goederen (. . . . ?) bi Fredrik Salmuth tot Emden gepredikt ende so int latijn als duits gedrukt te koop gesonden.”***)

Het Lineageboek, benevens nog een, mij onbekend, excerpt eruit van Mr. van Halmael, is naast drie exemplaren van de

*) = Hamconius. In de C.E. heet hij: „Marten Hamckes Con. Mats excijsmeester in Follega”. Voor zijn grietmanschap cf. van Sminia pag. 345, Andreae pag. 111.

**) Zooals de H.H. t.a.p. reeds opmerkt, is dit een citaat uit de: „Frisia seu de Viris Rebusque Frisiae illustribus Libri II (Munst. Ed. 1609 L 3, Fran. Ed. 1620 pag. 86). Volledig moest het luiden:

„ sic demum Regis Iberi — Nuper Ioannes viguit Gerbranda supremus — Trans Isulam iudex et clarus Marte Iarichus — Liauckema; praesigni fulgens Chiliarchus honore — Gloriaque imprimis Dekemanae gentis lulus — Illustresque alij plures belloque togaque — Extorres Frisi quorum arma et nomina iunctim — Regnerus celebrans decoravit Solckema scripto.”

***) Friedrich Salmuth, gereformeerd theoloog, geb. 1592, predikte in de Paltz, daarna sinds 1622 te Emden, waar hij 14 Dec. 1625 overleed. Hij schreef o.a., vol heimwee naar zijn stamland: „Trostschrift wider den Verlust der Weltgüter, insonderheit des Vatterlandes”. Emden z.j. (cf. Allgem. D. Biogr. XXX 272).

C. E. — allicht de drie door de H.H. behandelde: A, B, en G hierna — gebezigd als bron voor het Stamboek.

Eekhoff in zijn inleiding (A.U. pag 324) verwacht het met de volledige C. E., die „in 1835 door den Heer Mr. E. Roorda” aan het Fr. Gen. zou zijn vereerd.

Ten slotte valt nog iets op te merken over een inhoudsopgave van de hand van (de Haan) H.(ettema) op een los briefje voorin dit hs. welke verwarring kan stichten. H. vermeldt daarin, dat de gegevens der tweede afdeeling „voorzooverre daar opgegeven overeenkomen(de) met de vollediger (hss.) van *Solckema*, Eysinga en Hetteema en dat . . . van Lycklama.” Dit moet een verschrijving zijn, want in G (zie hierna) heeft hij genoteerd, dat het hs. „Solckema” = het hs. „Roorda” d.i. het Lineageboek!

E. H. S. in het archief van Eysinga, weleer ingebonden, band en eerste 20 pagina's ontbreken; gepagineerd 21—170; blad 55/56 mankeert, doch was blijkbaar blanco: de tekst der andere hss. loopt van pag. 54 op 57 regelmatig door.

Deze (vermoedelijk vroeg-18e eeuwse) copie, vrij onbeholpen geschreven en geteekend, komt met geen der behandelde exemplaren overeen. Het jaartal 1587 komt er nog niet in voor. Verschillende aanvullingen, verbeteringen en weglatingen uit A, B en C keeren hier wel terug, andere weer niet. Bovendien heeft dit hs. eenige kleine nieuwigheden; ik noem b. v.:

de „nobel” in het wapen van Mr. Hendricus Nobel al. Bensma (A. U. pag. 334) draagt hier een roos, in B en C een schip (A is hier onduidelijk);

het sterfjaar van D. Dominicus Onnis Holckema (A.U. pag. 364) is hier 1580, in A, B en C 1586;

de wapens van Arent van Genum c. u. (A. U. pag. 369) vertoonen hier gouden eggen, in A, B en C zilveren.

D. Bonifacius Corvinus (A. U. pag. 340) komt hier, evenals in A, voor onder Leeuwarderadeel (standplaats Cornjum); in C paradeert hij onder Dokkum (zijn geboorteplaats), in B onder Westdongeradeel (zonder „Corvinus”).

De inschrijving van van Solckema is hier vrijwel gelijklopend met die in C, evenals die van Aecxma; ook hier staat: „famula”. De talrijke geestelijken-„wapens” van A, B en C, die de miskelk met hostie vertoonen, zijn hier niet opgenomen. Pag. 168 heeft de zelfde bewoordingen als de voorlaatste van B, doch de wapens zijn achterwege gebleven.

Ik concludeer uit dit alles (nadere argumenten volgen nog), dat dit afschrift gemaakt is naar een verloren gegaan oud exemplaar, ongeveer gelijkloidend met A, B en C. En niet onmogelijk is het, dat van deze beide gesproken wordt in de Vrije Fries dt. VI, pag. 360. In de beschrijving van een reis door Friesland in 1710 laat Dirks daar Zacharias Conrad von Uffenbach mededeelen, dat hij bij den Bolswarder rector Joh. Hilarides een hs. van de C. E. zag, dat deze zeide op een auctie voor f 30.— gekocht te hebben. Het was voorzien van gekleurde wapens „tamelijk slecht geteekend”. Zijn zoon had ze nog eens „vrij wel” afgeteekend. Dit kan zeer wel de toenmalige appreciatie van de teekenwijze van „van Solckema” zijn, die ons juist bijzonder vlot voorkomt, tegenover die van het afschrift E, welke ons nog al onbeholpen aandoet. — De H. H. identificeert dit exemplaar van Hilarides kortweg met A of B; de copie van den zoon acht hij mogelijk te zijn een der hem bekende wapenboeken: van Frans Laes van Burmania, van Jacob Romein of van Frans de Geest.

Het hier behandelde hs. noemt de H.H. niet. Zeer vermoedelijk is het dit exemplaar, dat te Water ten gebruike gehad heeft van den bovengenoemden grietman U. van Burmania (Verb. der Ed. IV pag. 412 v.v.). Hij haalt n.l. aan de vermelding op „pag. 101” van H. Aecxma en op „pag. 92” van Aedo van Heringa, en deze bladzijden kloppen, voor zoover mij bekend, alleen met die van E. Dit is dan op gelijke wijze als B in het Eysingearchief gekomen. — Ten onrechte beweert Eekhoff (A. U. pag. 323), dat te Water A gebruikt heeft: dat is juist het eenige exemplaar, waar de door dezen geciteerde toevoeging „ut dicitur” bij Aecxma niet voorkomt (z. bov.).

F. H. S. in de Prov. Bibl. van Friesland (No. 447), reeds omstr. 1880 daar aanwezig; gefolieerd 1—198 (fol. 20, 31, 52, 81, 86, 104, 134, 172 en 173 zijn uitgescheurd). Voorin is geplakt een beschrijving van het hs., geknipt uit een veilingscatalogus (vermoedelijk van Mart. Nijhoff), waarin aan het slot: „Mise à prix 75 florins”.

De wapens in dit exemplaar zijn gemoderniseerd, op grooteren schaal, zeer minutieus en in sprekende kleuren uitgevoerd. Op de slotpagina komt het gepenteekende wapen Clant voor en daaronder de aantekening: „Dees Conscriptio Exulum Frysiae

neb ik onder geschreeven uit een olt dat door Reennert van Solckema hier voor gemelt was op gestelt int net gestelt en die bende laeten tot een memorij" (get.) „A. W. (?) Clant 1719".

Bij vergelijking bleek mij, dat de tekst vrijwel woordelijk overeenstemt met die van E. voor zoover nog aanwezig: alle daaruit door mij opgesomde eigenaardigheden vindt men ook hier, behalve dat bij Aecxma weer „familia" i. p. v. „famula" staat. Slechts enkele verschilpunten zijn er op te merken, b.v.:

Bij Dr. Nicolaus Nicolay (A. U. pag. 333) is met dezelfde hand later aangevuld: „ux. Margrijta van Roon".

Als laatste der Leeuwarder burgers (A. U. pag. 339) komt hier voor Luythien Fridtsz, dien E niet heeft, (evenmin als A en C, wel B). Als sterfjaar van R. v. Solckema's eerste vrouw staat hier 1580 aangegeven, overal elders (ook in E) 1578.

Het wapen Buma van de moeder van Abbe van Aesgama (A. U. pag. 336) is hier ingeteekend als de overige; overal elders is het oningevuld behalve in A, waar het (geheel anders!) in 1764 is bijgeteekend (z. bov.). Heraldisch gesproken zijn er ook overigens nog al afwijkingen van E te constateeren: in de kleuren, het gewend-zijn van figuren en helmteekens enz.

Dacht ik dus oorspronkelijk, dat dit hs. een zelfstandige copie was naar het verloren „origineel" van E, een nadere ontdekking deed mij van opinie veranderen. In E vond ik blad 149/150 (alleen pag. 149 beschreven) los en abusievelijk liggende tusschen pag. 166 en 170, zoodat Ciprianus Martini tot en met Blaeukerck van Echtina (A. U. pag. 364) kwamen te staan tusschen Bartele Meennes en Habele Jan Peters (A. U. pag. 369). En nu blijken in F deze Lemsterlandsche ballingen op dezelfde wijze (evenwel niet op één afzonderlijke pagina) te paradeeren tusschen hun Weststellingwerfsche collega's! We moeten dus bijna wel aannemen, dat dat losse blad reeds in 1719 verkeerd lag en dat die onjuiste volgorde door Clant, die weinig in Friesche aardrijkskunde thuis geweest zal zijn, klakkeloos is overgenomen, m. a. w. dat F een copie is van E. *) Onopgehelderd blijft dan

*) Een ander staaltje van onnauwkeurig copieeren door Clant (behalve het genoemde sterfjaar 1580 i. p. v. 1578): de tekst „Jan her Peters (Luytken) van Britzum carbijn" (A. U. pag. 339), die overal aldus voorkomt, is hier verhaspeld tot: „Jan Heert en Pyter Luytken van Britsum carbiniers."

weliswaar de opneming van Luythien Fridtsz (z. bov.); de wapenverschillen zijn wel te verklaren. Men krijgt n.l. den indruk, dat hier een heraldicus aan het werk was, die zich veroorloofde verschillende verbeteringen aan te brengen, dit komt ook uit in het feit, dat alleen in dit hs. naast de wapens der steden die der grietenijen zijn afgebeeld. (cf. Andreae, Koll. Geschiedk. Beschr. pag. 139 en foutief: dezelfde, Nalez. pag. 141.)

Hebben we hier inderdaad met een copie naar E te doen, (Clant heeft dan niet veel begrip van 16e eeuwsch schrift gehad!) dan is er nog een argument aanwezig voor mijn veronderstelling, dat dit laatste afgeschreven is van een verloren, afwijkend „origineel”. In het hs. Clant toch komt na Caspar de Robles (A. U. pag. 332) diens latere opvolger François de Verdugo met naam en wapen voor, die in alle tot nu toe besproken exemplaren ontbreekt. Helaas is niet meer na te gaan, of hij ook in E vermeld werd: het betrokken deel daarvan is verloren; ik acht het echter zeer waarschijnlijk (zie onder G hierna).

De H.H. noemt ook dit hs. niet.

G. H.S. in de Prov. Bibl. No. 7158 XVII 9, behandeld door de H.H. t. a p. onder No. IV als „M. S. Hetteema”. Het was zijn eigendom; voordien van den raadshcer Jr. Mr. Montanus Hetteema. Voorin geplakt (door de H.H. ? Deze spreekt zelf van een „losse aantekening”) vinden we een briefje, waarop de raadshcer heeft geschreven: „Deze conscriptio Exulum Frisiae is door Mr. Epkema schoolmeester van Wirdum in Friesland in den jaare 1780 gecopieerd uit twee oude manuscripten van de Familie van Albada afkomstig en onder den Grietman van Leeuwarderadeel Jr. Ulbo van Burmania berustende”. Hiermee is te vergelijken een los briefje liggende, volgens de H.H. en ook nu nog, voor in B en luidende als volgt: „Gecopieert, gecoll^s en accor^s met de twee exemplaren thans berustende bij den Hoog Welg. Heere Jr. Ulbo van Burmania, Grietman van Leeuwarderadeel etc. etc. Gekogt in de auctie van wijlen Monsr Andreas Dykstra a^o 1780, welke gezegt word uit een oud Roomsch adelijk geslagt gesproten te zijn” (get.) „Nicolaas Epkema”. Dit is geschreven met dezelfde hand als G, zoodat dit exemplaar ongetwijfeld bedoeld wordt.

De H.H. deelt mede, dat het een copie is naar B, vergeleken

met A naar hem uit de beide briefjes in verband met den tekst bleek. Nu is B zeer zeker het eigendom van Burmania geweest, doch van A is dat nergens gebleken; wel is van hetzelfde ten opzichte van E de groote waarschijnlijkheid door mij aangetoond. Bij een nauwkeurige vergelijking bleek mij echter naast den onmiskenbaren tekst van B geen enkele specifieke overeenkomst met A: geen enkele van de aanvullingen daarin op tekst en wapens van B is opgenomen. Naast enkele kleinigheden in wapens is er één opvallend verschil met het laatste: Verdugo komt hier weer voor, niet na de Robles (waar geen plaats meer was), doch tegenover hem. Dit kan dus uit E zijn ingevoegd, (waarin ik aanneem dat Verdugo's naam en wapen ook moeten hebben gestaan), evenals een paar wapenvarianten, b.v. in het wapen Temple (van de moeder van Abbe van Sickinga — A. U. pag. 336 —), dat hier van B en van A (= C) afwijkt, maar dat zouden dan ook de eenige resultaten van het „vergelijken” zijn, voorzoover ik kan nagaan. De bewering omtrent *twee* oude Albada-hss. zou ook op een vergissing moeten berusten, tenzij Burmania nog een derde exemplaar (het „origineel” van E?) heeft bezeten, dat niet in het Eysinga-archief is overgegaan, doch hiertegen pleiten weer de bewoordingen van Epkema: „*de twee exemplaren.*”

Het hs. heeft een, mij onverklaarbare, latere pagineering in deze volgorde: 1—48, 65—80, 49—64, 81—145; de juiste is er door de H.H. aan toegevoegd. Verder heeft deze overal in margine aangeteekend de varianten op tekst en wapens in A, B en D (het laatste door hem soms „M. S. Solckema” genoemd z. bov.), echter geenszins geheel volledig.

Op te merken valt nog, dat naast het wapen van Verdugo staat, dat dit ontbreekt in M. S. Fr. Gen. No. 11 (d.i. het oude catalogusnummer van D) en Eis. (B) en dat het in No. 10 (d.i. het oude nummer van A) op pag. 19 staat. In A, dat ongepagineerd is, komt het echter evenmin voor, wel in H (zie hierna) op pag 19: dit exemplaar wordt echter verder nergens door de H.H. geciteerd of zelfs maar genoemd.

Naar G heeft de H.H. de perscopie gemaakt met een inleiding, waarin hij de vier hem bekende hss. (het Lineageboek inbegrepen) beschrijft en die ik reeds herhaaldelijk citeerde. (Prov. Bibl. H. S. 7158 XVII 10), doch welke, voorzoover mij bekend, niet gedrukt is. De tekst is echter vrij bewerkt: alle Latijn is

vertaald en de „tegenwoordige stijl” gebezigd. Aangegeven is telkens de plaats der wapens en in margine zijn weer de varianten van A, B en D opgenomen.

H. M.S. in het Gem. arch. van Leeuwarden (Inv. No. 318A; inv. Eekhoff No. 275).

Dit is een eind-18e eeuwse copie met vrij primitief geteekende wapens, geschreven met soortgelijke hand als die van G: het kan dezelfde zijn, maar iets minder zwierig (wat ouder?); ook de wapenteekening vertoont eenige overeenstemming. Vergelijking met E leert, dat het daarvan een zeer minutieus afschrift is, wat zelfs duidelijk uitkomt in de nummering en indeeling der bladzijden. Deze is aanvankelijk geheel gelijk, totdat het hiaat 54—57 in E, dat genegeerd is, een verspringing van twee pagina's doet ontstaan, welke echter wordt teniet gedaan door grootere wapenteekening in H., zoodat van pag. 119 tot het einde (pag. 159) alles weer geheel uniform is.

De copiist heeft in margine varianten aangeteekend, waarbij soms staat: „in 't oud . . .”: deze blijken alle aan B te zijn ontleend. Hier hebben we dus zonder twijfel te maken met een afschrift naar twee hss., die in het bezit van Ulbo van Burmania zijn geweest en ik heb mij dan ook afgevraagd, of er op een of andere raadselachtige wijze een verwisseling met G kan hebben plaats gehad en de beide aldaar vermelde briefjes (het later in G vastgeplakte en het in ieder geval niet in B behorende) in H op hun plaats zouden zijn. Ertegen pleit echter, dat het schrift van Epkema's briefje geheel en al overeenstemt met G.

Is E (en niet zijn gelijk gepagineerd „origineel”!) inderdaad het exemplaar, waarnaar gecopieerd is, dan is het hier verstandiger gedaan dan in F: de Lemsterlandsche ballingen zijn hier niet verdwaald. Dat bij Aecxma weer „familia” i.p.v. „famula” staat kan a slip of the pen zijn, terwijl de wapens Solckema-Hoyttema, die hier op de slotpagina wel zijn ingevoegd, uit B kunnen zijn overgenomen.

Het hs. wordt o.a. vermeld door Hoogland (A. U. pag. 321).

Wat leert ons nu het bovenstaande omtrent de wordingsgeschiedenis der C.E. en de verschillende hss.?

De H.H. komt aan het slot van de inleiding tot zijn perscopie

voor de door hem behandelde vier exemplaren tot de slotsom, dat R. van Solckema allereerst de tweede en vierde afdeeling van D heeft opgesteld uit het hs. van Aecxma zonder wapens, dat verloren gegaan is, vervolgens als „vermeerderde editie” B samenstelde en daarnaar tenslotte A afschreef, dat hij dan later nog weer uitbreidde met enkele nieuwe gegevens. Het eigenlijke Lineageboek in D acht hij van later datum (daarin komt volgens hem geen jaartal voor: het titelblad zag hij dus blijkbaar over het hoofd!). B en A moeten, zoo betoogt hij, in of na 1587 geschreven zijn; de argumenteering daarvan met jaartallen is zóó verward en onjuist, dat ik ze na het bovenstaande niet verder zal weerleggen. G tenslotte beschouwt hij, zooals wij zagen, als een afschrift van B, vergeleken met A.

Hogeman (t.a.p. pag. 192) vertelt, als ware hij er zelf bij geweest, dat Aecxma, toen hij na inlichtingen van dezen en genen te hebben ontvangen „een tamelijke lijst” van ballingen bij elkaar had, deze circa 1585 in een boek overschreef, tusschenruimten liet voor de latere invulling der wapens en er later nog namen bijschreef, terwijl dan tenslotte van Solckema er nieuwe aanvullingen aan toevoegde!

En nu tenslotte mijn conclusie. Aan de hand van bovenstaande gegevens stel ik mij den gang van zaken ongeveer als volgt voor:

De pastoor van Wolsum heeft in de eerste jaren van zijn ballingschap aantekening gehouden van de namen der uitgewekenen die hem ter oore kwamen. Deze zonder eenig systeem opgeschreven lijst kwam kort daarop in handen van Rennert van Solckema, die ze in 1584 begon om te werken tot een systematisch ingedeelde „conscriptio”, voorzien van wapens (eenigermate met behoud vermoedelijk van den tekst van Aecxma; daardoor kan althans de niet-vermelding van zijn eigen grietmanschap verklaard worden). Hieraan zal hij 3 Juni 1585 de laatste hand hebben gelegd. [A].

Intusschen had hij ook aan zijn Lineageboek gewerkt, waarvan het tweede deel, vervolgd met een keurcollectie uit de namenverzameling van Aecxma (vrienden en verwanten?) en met een Groningsche wapenreeks (o.a. geslachten verwant aan zijn tweede vrouw) in 1584 was te boek gesteld. [D].

Van het eerste conscriptio-exemplaar, waarin onder en na de vervaardiging allerlei nagekomen bijzonderheden betreffende

tekst en wapens moesten worden ingevoegd en dat daardoor langzamerhand op een concept ging lijken, heeft hij daarop in 1586 een copie (in den boven geschetsten ruimen zin van het woord) gemaakt. [C]. En vervolgens in of na 1587 nogmaals een dergelijk „afschrift” voor zijn vriend van Roorda, van wien (als hij het ooit gehad heeft) het aan van Albada kwam, vervolgens aan van Adelen, veel later aan Dykstra; uit diens boekenautie kocht van Burmania het, van wien het weer op de familie van Eysinga vererfde. [B].

Wellicht vervaardigde van Solckema zelf dan wel een ander, vroeger of later nog een derde „copie”, waarin o. a. ook Verdugo werd opgenomen. Een afschrift daarvan zou het dan kunnen zijn, wellicht van de hand van Hilarides Jr. (omstr. 1700), dat mede in het bezit van Dykstra, later van Burmania en zoo weer in het Eysinga-archief kwam [E].

Naar dit laatste vervaardigde Clant in 1719 zijn copie [F], naar B + F vóór 1780 (?) Epkema (?) een andere [H] en naar B (+ F?) in 1780 Epkema nog een derde [G].

Deze samenhang tusschen de hier behandelde hss. staat, zooals we zagen, allerminst vast en ik geef mijn meening voorloopig voor beter. In elk geval zal, naar ik hoop, deze bijdrage degenen, die de Conscriptio Exulum willen raadplegen, eenigermate kunnen voorlichten.